

ОСВІТА ПЕДАГОГА

УДК 398.1(477.52/.6)

М. А. Єпіхіна

ВПЛИВ ОБ'ЄКТИВНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ У СХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ

Кожен народ, кожна нація має своєрідний і неповторний характер, своє національне обличчя, систему поглядів та уявлень, свою творчість. У характері народних традицій людей, що проживають в Україні, проте у різних регіонах, є багато спільних і відмінних рис та елементів у культурному середовищі, народних традиціях тощо. Навіть дрібні елементи народного життя, побуту, творчості є не випадковим. Тому виникає питання: що саме впливає на формування своєрідних і неповторних рис, якими кожен регіон відрізняється один від одного. Все має свої причини, мотивацію, які, як правило, закорінюються у зв'язки з природою чи сягають в історичне минуле. А це, в свою чергу, приводить до того, що без всебічного аналізу окремих груп чинників неможливо проаналізувати процес формування етнопедагогічних традицій Східноукраїнського регіону.

Останнім часом, у зв'язку з активною розробкою концептуальних засад української національної школи, значно зріс інтерес науковців і практиків до народної педагогіки, яка репрезентує досвід народу у справі виховання підрастаючого покоління. Народна педагогіка є виявом традиційної педагогічної культури певного етносу.

Різні підходи щодо виявлення об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також їх вплив на формування народних традицій досліджуються у працях Бойчук Т., Маслової Н., Мельник А., Романюк В., Яцини Н. та ін.

Метою нашої статті є визначення та аналіз об'єктивних чинників, які впливають на формування етнопедагогічних традицій у Східноукраїнському регіоні.

Україна розташована в Східній Європі, межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною на заході, Румунією і Молдовою – на південному заході, Білоруссю – на півночі і північному заході, з Російською Федерацією на сході і північному сході. На півдні територія України виходить до Чорного й Азовського морів. До складу України входять Автономна Республіка Крим, 24 адміністративні області та Київ і Севастополь як міста центрального підпорядкування.

У процесі історичного формування української етнічної території, залежно від природних умов, характеру і способу господарських занять

населення, особливостей побуту і традиційної культури, виділяються окремі етнографічні регіони. Нині прийнято поділяти Україну на шість історико-етнографічних регіонів: Полісся, Карпати, Поділля, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Південь. Однак слід зазначити, що між етнографічними районами України не існує чітких меж, тому такий поділ має досить умовний характер.

Східна Україна (Слобожанщина, в минулому „Дике поле”) охоплює східну частину України – теперішні Харківську, південно-східну частину Сумської, північно-східні райони Дніпропетровської, східні Полтавської, північні Донецької, Луганської областей та суміжні західні райони Білгородської і Воронежської областей, які тепер входять до складу Росії. [1, с.127].

Ґрунтовно досліджуючи становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті В.С.Курило розглядає територію Донецької та Луганської областей як єдиний Східноукраїнський регіон. В.С.Курило вважає, що Донецька та Луганська області мають як специфічні риси, які відрізняють їх від інших регіонів України, так і єдині для них спільні риси. За своїми характеристиками вони значно відрізняються від сусідньої Харківської області. Їм притаманні специфічні особливості ландшафту, наявності корисних копалин, структури та спрямованості промисловості, рівня культурно-освітнього потенціалу тощо. На думку науковця, виділення Східноукраїнського регіону дозволяє розглянути його як конкретне соціальне середовище, в якому відбувається соціалізація та індивідуалізація особистості, як певну сукупність умов та засобів вирішення завдань освіти, як „поле”, на якому функціонує система загальної та професійної освіти, як єдиний освітній простір.[2, с.8].

У педагогіці є різні підходи щодо виділення чинників та їх класифікації. Чинник – це рушійна сила будь-якого процесу чи явища [3, с.350]. Під етнопедагогічними чинниками, на наш погляд, слід розуміти сукупність причин, що обумовлюють формування етнопедагогічних традицій, населення певної території та рушійні сили етнопедагогічних процесів.

Усі чинники, які впливають на формування етнопедагогічних традицій умовно можна об’єднати у дві групи: об’єктивні і суб’єктивні. Група об’єктивних чинників включає різні аспекти територіальних відмінностей в умовах життя населення. Такі чинники можна назвати чинниками-умовами. Об’єктивні чинники можна поділити на дві групи: природні та суспільні. До **природних чинників** відносимо природно-географічні та екологічні.

Безперечним є той факт, що природно-географічні умови тих чи інших країн різні, проте вони роблять прямий і опосередкований вплив на жителів і їх життєдіяльність. Географічні умови впливають на щільність населення, народжуваність, поширеність тих чи інших видів праці, на стан здоров’я людей, деякі хвороби. Географічні умови

примушують людей до подолання об'єктивно існуючих труднощів або полегшують їх працю і господарський розвиток.

Географічне розміщення – територіальне розселення націй зумовлює значні відмінності у поглядах на світ, на життя на основні поняття. На ранніх етапах формування етнічних груп саме цей фактор відіграє вирішальну роль при виникненні первісних вірувань, які згодом переходять у систему народної міфології.

Відмінності у географічному розміщенні різних народів пояснюють різницю у їх ставленні до одних і тих же явищ і речей. Географічне розміщення впливає на особливості клімату (який може значно відрізнитися навіть в межах однієї географічної широти), а відтак – на особливості річних циклів, їх тривалість. Це теж формує певні уявлення про світ, створюючи систему обрядів, присвячених зустрічі чи проводам пір року та пов'язаних з цим змінами у житті людей.

Значний вплив на заселення Слобожанщини мали річки. Річки Слобожанщини належать до Дніпровського й Донського водозборів: меншість — до першого, більшість — до другого. Слобожане перш усього починали селитися там, де було більше води. Ось через що західні частини краю заселилися густіше й раніше, ніж східні, бо на сході було менше річок. Усі найважливіші й найстаріші міста й слободи осажувалися на річках. По маленьких річках ішло народне заселення. В річках гатили греблі й робили млини.

Натура щедро наділила Слобожанщину самородними здобутками — усякими дикими й садовими деревами. Край був багатий диким звіром, дикого птаства теж було дуже. Мінералів було обмаль — тільки солі було дуже багато, і її здобували на торських (по річці Тору), нині слов'янських, і маяцьких озерах. Ізюмська околиця Слобожанщини оселена була найголовніше тими переселенцями, котрих приваблювала ця сіль, яку потім чумаки розвозили по усіх усюдах. Здобували, окрім солі, ще й камінь для жорнів, крейду, котра йшла на хати-мазанки, гончарську глину, з котрої вироблявся усякий глиняний посуд. Отже для культурного життя ця країна була дуже здатна.

До географічних факторів можна віднести й інші елементи – ґрунт, напрям вітрів, особливості опадів і т.п. Це є підґрунтям виникнення певних видів діяльності. Ґрунт був більш усього чорнозем, земля була невиорана, а цілина, вона родила й жито, пшеницю, огородину й садовину. У широких безкраїх степах легко було розводити та розплоджувати табуни коней та рогатої худоби, отари овець, гурти волів, череди корів та телят. Клімат був несуровий — повітря весною, літом і восени тепле. [4, с.18].

Значну роль відіграють також особливості рельєфу території етнічного поселення, оскільки ці елементи часто фігурують у віруваннях та уявленнях про навколишній світ, особливості рельєфу зумовлюють характер життя людей, а відтак – впливають на їхню творчість.

Екологічні фактори передусім визначають рівень комфортності проживання населення на певній території. На сьогодні ці групи факторів проявляються через погіршення умов проживання населення, наслідком чого є зростання рівня захворюваності серед населення окремих регіонів, що відбувається на демографічній та соціально-економічній ситуації в регіоні [5, с.79] .

До **суспільних чинників** відносимо історичні, соціально-демографічні, економічні, сімейно-побутові, релігійні.

Історичний розвиток – надзвичайно важливий фактор становлення націй. В основному він майже повністю підпорядковується і залежить від географічного розміщення. Історичний розвиток кожного народу кладе відбиток на людську свідомість і зберігається у народній творчості як пам'ять про минуле.

Оборона Слобідської України проти татар велася разом із заселенням. Оборона перш усього була обов'язком самої Московської держави, яка мусила напружувати усі свої сили на боротьбу з татарами на південних кордонах. Для цього будувалися кріпості і цілі оборонні лінії з кріпостей. На південних кордонах була збудована велика лінія міст-кріпостей, так звана Белгородська лінія („черта”). За нею оселилася Слобідська Україна, яка уособлювала з себе якийсь єдиний військовий плацдарм, немов єдиний козацький табір, де усе життя мусило приладнатися насамперед до військових потреб, до боротьби з татарами. Треба було перш за все захистити певну частину країни Дикого поля від татарських нападів і разом з цим її заселити.

Історичні події також значною мірою регулюють виникнення і розвиток ремесел. Особливості ремесел впливають на формування етногеографічних відмінностей кожного регіону. Це передусім одяг, житлові будівлі, прикраси, вишивка, народні інструменти, що теж зазнають впливу довкілля (наприклад, особливості одягу залежать від клімату, роду занять людей; житло будується з матеріалу, доступного на певній місцевості – дерева, каменя, очерету, глини; прикраси виготовляються із золота, срібла, шкіри – в залежності від того, чим багата певна територія; у вишиванці відображена народна кольористика та орнаменталістика; музичні інструменти майструють ся не тільки з наявного матеріалу, а й з урахуванням особливостей розсіювання звуку, що відрізняється в гірській та рівнинній місцевості).

З часів монголо-татарської навали ця територія була малолюдною. З другої половини XVI ст.. край все більше заселявся козаками і селянами з інших регіонів України. У XVII ст. як військові опорні пункти виникли міста Харків, Охтирка, Суми, Острогозьк, Чугуїв, створювалися з місцевого населення й українських переселенців козацькі слобідські полки.

Заселення країни мало великий вплив на її устрій, на її автономію, на економічні пільги, які вона діставала від Московської держави, взагалі на усі сторони її соціального й економічного життя, на її культуру й

просвіту, на усе її життя. Все це залежало від двох причин — перше від звичаїв національного життя українців у зв'язку з їх поглядами на те, як треба влаштовувати життя по правді, по справедливості, і вдруге — од обставин життя на нових місцях, де воно залежало не тільки од природи країни і народних звичаїв і поглядів, але й від центрального російського уряду.

Населення України з давніх-давен окрім українців складалося з різних національних та національно-етнічних груп. Серед них – росіяни, євреї, болгары, молдавани, поляки, румуни і чимало представників інших народів. Слобожани не тільки приводили з собою з-за Дніпра свої сім'ї, збіжжя та худобу, вони привозили з собою попів і церковний причт, який тоді був близький до народу, бо його вибирала сама громада, приносили богослужбні книги, церковні дзвони, а найголовніше приносили з собою на нові місця у дике поле свою національну українську просвіту і культуру, яку вони віками творили у себе на Україні, на ґрунті древньоруської культури. Приносили вони і свою православну віру, рідну мову як основу національності, свої звичаї, свої чудові пісні і меж ними історичні, так звані думи, в яких розказана, хоча й поетично, але взагалі правдиво, уся історія українського народу — боротьба його з ляхами, татарами й турками за віру, за землю і волю, за свою політичну і національну самостійність.

Таким чином, як бачимо, населення Слобожанщини складалося з різних етнографічних поділів українського народу і через те, як воно звичайно буває, й українська мова тут витворилася не задніпрянська, не галицька, не чернігівська, а власна, місцева, немов середня між ними; більш усього вона наближається до полтавської і київської мови, мабуть, через те, що переселення з Лівобережжя було досить велике у Слобожанщину; Лівобережжя і Слобожанщина були сусідами; а з Задніпрянщини більш усього переселенців дала Київщина; українці з Київщини заселяли головню й Лівобережжя – найпаче Полтавщину [4, с. 28].

Отже, історія заселення краю демонструє процес освоєння його території і формування основних соціокультурних характеристик населення. Міграції виступають фактором, який сприяє поширенню, взаємопроникненню та часто фіксації соціокультурних рис, народних традицій, а також визначає соціокультурну динаміку території. Особливо важливим чинником виступають і міжетнічні контакти, які призводили до обміну духовними та матеріальними цінностями між сусідніми етносами, наслідком чого було взаємозбагачення їх культури.

На Слобожанщині поруч із землеробством здавна розвивалися різні промисли: виробляли дьоготь і смолу, керамічний посуд і килими, вишиті кожухи і сап'янові чоботи, гарусні тканини і вироби з дерева та металу. Розвивалося рибальство, пивоваріння, виноробство, добування солі та ін.

Провідною галуззю залишалося сільське господарство, традиційне землеробство, скотарство, промислове виробництво, ремесла та торгівля. Широкого розвитку набула деревообробна справа, високого рівня досягло гончарство.

Відкриття вугільних родовищ на Донбасі датувалося 1722 роком. З 1795 року почалася історія міст Луганська (де під керівництвом шотландського інженера Карла Гаскойна почав створюватися Луганський чавунно-ливарний завод), Лисичанська (де в Лисячій балці почалося промислове видобування вугілля) і всього Донецького басейну — Донбасу, який в уяві кількох поколінь людей ідентифікується, перш за все, як шахтарський край. У 1860 р. за кількістю видобутого вугілля Донбас в кінці першої половини XIX ст. вийшов на друге місце в Російській імперії. Значним досягненням у процесі індустріалізації Східної України стало будівництво Харківського та Луганського паровозобудівних заводів [6].

Швидкі темпи індустріалізації притягали на Слобожанщину сотні тисяч людей різних національностей. Політика інтернаціоналізації радянської імперії по суті була спрямована на повну русифікацію і денационалізацію неросійського населення на Донбасі. Свою роль тут зіграла і мова „міжнаціонального спілкування”, і відсутність національних шкіл, і зневага до національних традицій (культивувалися так звані радянські обряди).

Першоосновою життя на землі є сім'я. Сім'я – основана на шлюбі або кровній спорідненості група людей, члени якої зв'язані спільністю побуту, взаємною допомогою і моральною відповідальністю. Це поняття визначається в українській мові також словом родина. Водночас родиною може називатися і спорідненість кількох сімей, що живуть окремо (батьків і дітей, братів, сестер, дядьків та ін.)

Як низова ланка суспільної організації сім'я виконує надзвичайно важливі соціальні й етнокультурні функції, що зв'язують її з усіма сферами людської життєдіяльності. Для інституту сім'ї характерні спільні загальнолюдські визначальні риси, зокрема, основні функції: відтворення етносу – народження дітей і їх виховання (соціалізація); економічно-виробнича функція, по-своєму пов'язана з домашнім господарством; інтимно-психологічна: плекання і підтримання особливих взаємин між подружжям, батьками і дітьми, між дітьми; культурно-репродуктивна: між покоління передача трудових навиків, характерних рис і культурно-побутових традицій народу.

Водночас у кожного народу сімейна сфера життя позначена певними особливостями історичного буття, соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, національного характеру, має специфіку культурно-побутових традицій тощо [1, с. 345].

Діти пізнають себе як представників етносу даної місцевості, ознайомлюються зі способом життя, побутовою культурою дідів і прадідів,

дізнаються, що вони були працьовитими, дбайливими господарями, щедрими, гостинними, доброзичливими.

Сімейно-побутова культура кожної родини спрямована на виховання в дітях шанобливого ставлення до батька, матері, бабусі, дідуся, інших родичів, що є типовими представниками народу, глибокого відчуття прив'язаності до отчого дому, свого родоводу. Вона зміцнює сім'ю ("націю в мініатюрі"), виховує в дітей прагнення бути вірними заповітам батьків і дідів, зберегти традиції, рідну мову, жити за нормами народної моралі.

Певною мірою із національним складом населення пов'язана і його релігійна орієнтація. Зміни в релігійну конфігурацію України вносили постійні перерозподіли її земель державами-сусідами, активна місіонерська діяльність католицької церкви та різних протестантських течій країн Європи

Релігія — це історичне світоглядне явище, яке вивчається на наукових засадах, у комплексі теоретичних, історичних і культурологічних поглядів з урахуванням соціальної природи, закономірностей її виникнення та розвитку, уособлює форму суспільної свідомості [3, с.298].

Багату духовність українського народу складає релігійний світогляд. Без перебільшення можна сказати, що населення нашої землі в усі часи особливу увагу приділяло релігійним питанням і наділене було духовними прагненнями пошуку істини. Географічне розташування України у точці зустрічі Азії та Європи, призвело до зустрічі мусульманського Сходу і християнського Заходу, східного православ'я та західного католицизму. Крім того, в силу історичних причин, а саме панування чужих народів (урядів, політичних сил) протягом сотень років над українськими землями та українським народом, призвело до виникнення великої кількості релігій на теренах України, оскільки кожен народ намагався насадити свої вірування або спричиняв переселення на Україну представників інших народів, які зі собою привозили і свою релігію. Україна — багатонаціональна держава, а відповідно — полірелігійна.

Найглибші історичні корені в Україні має православна віра. Сучасна релігійна ситуація характеризується також відродженням та активізацією діяльності церков національних меншин. Все це свідчить про відсутність чіткого і стабільного релігійного обличчя у регіону, невеликий вплив церкви на світське життя, що цілком вкладається у ментальний портрет Східної України.

Таким чином, національний характер українського народу найповніше відображається саме в культурі нації, мистецтві, її звичаях, народних традиціях. Вплив об'єктивних чинників на формування народних традицій є очевидним. Розглянуті чинники тісно переплетені між собою, що вимагає комплексного дослідження їх впливу на формування народних традицій Східноукраїнського регіону.

Список використаної літератури

1. **Етнографія України** : навч. посіб. / за ред. проф. С.А.Макарчука.-Вид.2-ге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520 с.
2. **Курило В. С.** Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 460 с.
3. **Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
4. **Багалій Д. І.** Історія Слобідської України / Передмова, коментар В. В. Кравченка: художник, упоряд. іл. В. О. Ріяка. – Х. : Основа, 1991. – 256 с.: іл. („Пам'ятки історичної думки України”).
5. **Маслова Н. М.** Фактори формування, функціонування і розвитку територіальних соціокультурних систем // геополітика и екогеодинамика регионов. 2009.Т.5. Вып.1.С.75-82
6. **Донецький вугільний басейн** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Донецький_вугільний_басейн

Епіхіна М. А. Вплив об'єктивних чинників на формування народних традицій Східноукраїнського регіону

Процес формування народних традицій Східноукраїнського регіону неможливо розглядати без всебічного аналізу окремих груп чинників. Автором відзначається вплив об'єктивних чинників на формування народних традицій у Східноукраїнському регіоні. У статті уточнюються поняття етнопедагогічних чинників, подається характеристика та аналіз об'єктивним чинникам, які поділяються на дві групи: природні (природно-географічні та екологічні) та суспільні (історичні, соціально-демографічні, економічні, сімейно-побутові, релігійні).

Ключові слова: чинник, об'єктивні чинники, етнопедагогічні чинники, народна педагогіка, Східноукраїнський регіон.

Епихина М. А. Влияние объективных факторов на формирование народных традиций Восточноукраинского региона

Процесс формирования народных традиций Восточноукраинского региона невозможно рассматривать без всестороннего анализа отдельных групп факторов. Автором отмечается влияние объективных факторов на формирование народных традиций в Восточноукраинском регионе. В статье уточняется понятие этнопедагогических факторов, дается характеристика и анализ объективным факторам, которые делятся на две группы: естественные (природно-географические и экологические) и общественные (исторические, социально-демографические, экономические, семейно-бытовые, религиозные).

Ключевые слова: факторы, объективные факторы, этнопедагогические факторы, народная педагогика, Восточноукраинский регион.

Yepihina M. A. Influence of Factors on the Formation of National Traditions East Region

The article notes that due to the active development of the conceptual foundations of the Ukrainian national school has increased the interest of scholars and practitioners to traditional pedagogy. The process of forming the East Ukrainian folk traditions of the region can not be considered without a thorough analysis of the individual groups of factors. The author noted the influence of factors on the formation of national traditions at East region. The definition ethnopedagogical factors, which refers to a set of reasons for the formation ethnopedagogical traditions, the population of certain areas and driving forces ethnopedagogical processes. Filed detailed description and analysis of factors. Objective factors are divided into two groups: natural and social. The natural factors include natural and geographic and environmental, to social factors include historical, socio-demographic, economic, family and household, religious. The natural factors include natural and geographic and environmental, to social factors include historical, socio-demographic, economic, family and household, religious. The factors are closely intertwined, requiring a comprehensive study of their effect on the folk traditions of East region.

Key words: factors, objective factors ethnopedagogicheskie factors folk pedagogy, The East region.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Принято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гавриш Н. В.

УДК 37.015.311:316.42

Малькова М. О., Колеснік Є. І.

**ПОЛІКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК
ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ**

Проблема громадянського виховання і становлення особистості, як громадянина, людини високої моральності стає найбільш значимою для сучасного суспільства. Українська освіта початку ХХІ століття знаходиться у стадії становлення нових парадигм, властивих сучасній цивілізації. В процесі реформування школи перед освітою було поставлено завдання: увійти до світової, глобальної освітньої системи, не розгубивши при цьому особливості української, національної освіти. В ході реформи були досягнуті: гуманізація освіти, інноваційність навчання, робиться упор на створення умов для розвитку дитини як вільної, відповідальної особистості.